

WSJ

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

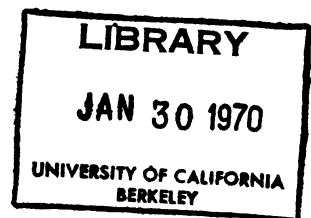
└ Nas jezik ┘

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XVII, св. 1—2.

БЕОГРАД, 1968.

САДРЖАЈ

	Стр.
1) М. Стевановић, Употреба неких предлога са <i>a</i> на крају и без њега	1— 9.
2) Мил. Павловић, Глагол <i>стајти</i> и семантичка супротност уз инфинитив	10 -- 22
3) П. А. Дмитријев, Јесу ли потребна ограничења?	23— 40.
4) И. Грицкат, Неколико ситнијих синтаксичких балканизама у српскохрватском језику	41— 51
5) Велимир Михаиловић, „О кукову дне“ — <i>Ad calendae graecas</i>	52— 58.
6) Берислав М. Николић, Ка основама акцентуације севернијих млађих новоштокавских говора	59— 82.
7) Милоје Р. Николић, Избор Александра Белића за академика	83— 96.
8) Језичке поуке	97—108.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојчић

БЕОГРАД
1968.

Штампа : Издавачка установа „Научно дело“ — Београд, Вука Караџића 5.

НАШ ЈЕЗИК

УПОТРЕБА НЕКИХ ПРЕДЛОГА СА А НА КРАЈУ И БЕЗ ЊЕГА

Појава употребе двојакних облика понеких речи врло је обична у језику, у било којем језику, па и у српско-хрватском. И то не само у свакодневном говорном језику већ и у књижевном. Те двојакости могу бити различитог порекла, и оне се у језичким приручницима, у уџбеницима и у расправама о језику објашњавају, дакако — у првом реду ради тога да би се показала подједнака оправданост њихове књижевнојезичке употребе, односно већа вредност једног од тих облика од оног другог.

Врло су познати, између осталог, двојаки облици неких предлога, њихови облици без самогласника на крају и са самогласником *а* у том положају: *с* и *са*, *к* и *ка*, *кроз* и *кроза*, *низ* и *низа*, *уз* и *уза*, *па*, знатно *ређе*, и *нада*, *пода* и *преда*, поред неупоредиво чешћих: *над*, *под* и *пред*.

У језичкој струци образованијим људима познато је да се оба ова облика своде на некадашњи један, онај са самогласником на крају, и да тај самогласник није био овај данашњи глас *а*, већ други један нарочите врсте самогласник који се због знатне редуцираности звао полугласником и бележио се знаком *ъ*, односно знаком *ь*. А судбина је тога самогласника у српскохрватском језику била неједнака. У једним случајевима (када је био на крају слога, односно у отвореном слогу) он се сасвим губио, а у другим је (кад се налазио у затвореном слогу) прелазио у потпун глас *а*. И то је пре свега довело до два облика једне исте речи: до облика без тога самогласника и облика са њим. Овај се други облик добивао када се ранији глас налазио у одређеном поло-

жају, испред извесних сугласничких група, као у инструменталу личне заменице 1. л. ј. — *мног*. А када се полугласник губио, исти ови предлози остајали су, дакле, без икаквог самогласника на крају, као у примерима: *с тсбом, с друштвом, с браћом, над њим, пред њим, под свим, пред другим*. Али иако је од природе непосредно следећих сугласничких скупова и овде некад зависило чување облика предлога са самогласником *а* на крају, и иако је чување тзв. непостојаног *а* (тим именом се у учењу о језику зове самогласник *а* ове природе) у случајевима с облицима неких других речи (именица, придева, па често и у префиксима сложених глагола) зависио од међусугласничког положаја, наведени предлози се употребљавају са *а* на крају или без њега условљени таквим положајем — једино у наведеним случајевима. Предлог *са*, дакле, са *а* на крају искључиво — с инструменталом заменице 1. л. ј. *мног*, у облику *са мног* (никад *с мног*). А тако се исто само са *а* на крају употребљавају с тим обликом и предлози *над, под* и *пред*: *нада мног, пода мног* и *преда мног*. И то последња три предлога у овоме облику, са *а* на крају, поред једног посебног, о коме ће ниже бити речи, једино у овоме случају.

У другим случајевима, а наиме ван везе предлога: *с(а), над(а), под(а)* и *пред(а)* с обликом инструментала јединине личне заменице — групе сугласника иза њих не условљавају предлог у облику са самогласником *а* на крају, него је, како смо рекли у I књ. Савременог језика (стр. 143), обичније, овде додајемо — неупоредиво обичније, „*с браћом* (него *са браћом*), *с птицама* (него *са птицама*)”. А ни ван овога случаја није свакад свеједно да ли ће се предлог *са*, као и други неки предлози, употребити у овоме, тј. у облику са самогласником *а* на крају, или у облику без њега. Употребу облика овога предлога са самогласником *а* условљава почетни самогласник речи испред чијих одговарајућих облика тај предлог долази. Одређено речено, предлог *с(а)* доследно се употребљава у облику са *а* на крају, испред облика инструментала и генитива речи које почињу истим, тј. сугласником *с*, или сличним сугласницима: *ш, ж* и *з*: *са сином, са сестром, са свима, са својима, са сваким, са шеширом, са штапом,*

са штале, са школе, са жељом, са жалошћу, са Жљеба, са занатом, са земље, са звона итд. (То исто углавном имамо и у префиксима сложених глагола: *састати се, сасути, саши-ти,, сажалевати, сазнати* и сл.).

У вези са овим, потребно је истаћи да настојања неких граматичара (мада ни једна од познатијих наших школских граматика у вези с овим проблемом није тако догматична) за даљим ограничењем слободe у употреби једног или другог облика предлога *с(a)* — с обзиром на језичку праксу, па ни иначе, немају никаквог оправдања. Та су настојања, истина, врло документовано обезвређена расправом А. Белића под насловом *О писању с и са у нашем језику*, (објављеном у Јужнословенском филологу књ. VIII, стр. 142), где се на примерима из језика већег броја писаца јасно показује да је употреба облика предлога *са*, у овоме, дакле, облику доследна једино у два мало пре означена случаја, а у свим другим случајевима изговара се и пише *с* или *са*. И према томе је давање макаквих упутстава за преимућство једног облика овога предлога у вези с било којим другим моментом и излишно и неоправдано. Па ипак се и после појаве Белићеве расправе, ту недавно (види, поред осталог, расправу *Prijedlog s i njegovi likovi sa i su* у загребачком *Jeziku* III, 83—88) бранило друкчије мишљење, према коме се на основу појединачних примера посебне врсте, као што су: *с ким си, онакви си* (а не: *са киме си, онакви си*), *збрда-здола* (а не *са брда и са дола*) и њима слични, — дају чак и одређена правила за употребу једног лика овога предлога у једним, а другога у другим случајевима.

Ми се с писцем ове расправе (Ј. Табаком) можемо сложити да се доиста не говори *са брда са дола* него *збрда-здола*, да је сасвим уобичајено *с ким си, онакви си*; а *са киме си, онакви си* — врло необично звучи. Али скрећемо пажњу на то да су ово стајаћи изрази, језички клишеи, тако рећи, у којима је уобичајен кад овај а кад онај облик, и да се на основу њих не могу утврђивати општејезичке законитости, осим ове наравно која се садржи у самој нашој констатацији, нити је оно што у таквим изразима имамо могуће ни допуштено преносити на цео језик.

С аутором расправе ћемо се сложити да се узима предлог *са*, у овоме његову лику мислимо, када се он каквим уметнутим делом раставља од облика на који се односи, као у примерима типа: *Јуче сам разговарао са — немојте се зачудити — једним Лапонцем. — Пролазили смо десеторица са, нећете веровати, килограмом хлеба дневно.*

А он скоро сасвим није у праву кад каже да се пише *са*, а не *с*, између осталог „испред несклоњивих ријечи“ (обухватајући тим и оно што говори о бројевима) „на пр. поздрављам те *са довиђења*; кратицу за килограм означајемо *са kg*; подијелите *са три* на помножите *са четири*“. Поготову се у свим наведеним примерима, а и у њима сличним, поред *са* употребљава овај предлог и у облику без *а* на крају, и не може се, више тврдити да је необично: *Поздрављам те с довиђења*; кратицу за килограм означајемо *с kg*; подијелите *с три*, на помножите *с четири*. — Једино испред речи од једног гласа, и то нарочито ако је то самогласник, изговарамо и пишемо *са*, а не *с*: завршава се *са а* или: завршава се *са о*; тако и: слаже се *са с*, али поред слаже се *са ка* могло би још да се каже и: *Слаже се с к*, мада овако није zgodно написати, већ је ипак боље писати — *са к*, а боље је, дакако, и говорити овако како смо написали. Исто је тако исправно писати: *литар се означава са l*, па, наравно, тако треба и говорити.

Од свих сугласничких скупова испред којих по мишљењу Ј. Табака није zgodно изговарати и писати предлог *с* у овоме облику као такав се може сматрати гласовни скуп *кс*. И редовно се намеће изговор: *са Ксенијом*, *са Ксавером*, *са Ксантином*, *са ксерокса*, *са ксилографа*, зато што је, тако рећи, немогућ изговор сугласничког скупа од два сугласника *с* на тако блиском одстојању, где се између њих налази само сугласник *к*, с артикулацијом на сасвим супротној страни говорног апарата. Дакако, и писати треба једино тако како се изговара. Сасвим друкчије ствар стоји са осталим сугласничким скуповима, чак и са онима у којима је сугласник *с* или неки други њему слични сугласник на јед-

наком одстојању од гласа *c* у функцији непосредно претходног предлога. И ни по чему не смета кад чујемо да се изговара или срећемо написано: *с психологијом*, нпр., *с псовком*, *с пшеницом*, *с пчелама*, а поготову није ниобично: *с бдјења*, *с птицом*, *с цвијећем*, *с ткачем*, *с тканином*, *с тмастим облацима*, *с тмином* и сл.

Не може се прихватити ни мишљење (опет истог аутора) према коме је једино исправно говорити и писати *са* испред једносложних облика речи као *са дна* и *са гла*, јер се у свакодневној језичкој пракси срећемо и *с дна* и *с гла*, као и *с два* и *с три*.

Оно што је Т. Маретић у својој Граматици (II-ог издања од 1931) препоручио као оправданије, не може се сматрати чврстим правилом, јер он каже само да се „*са* мјесто *с* узима врло радо”. Али не тврди и да се *с* не среће у таквим случајевима, нити Маретићево „узима се врло радо” значи ишта више него да је казано: обично се или често се узима. И сасвим је погрешно схватити то као да је речено по правилу се употребљава, јер су неизбројиви примери где се изговара и пише предлог *с* у овоме облику и испред речи *с* два сугласника и испред бројева, тако да их уопште није потребно наводити. Биће довољно истакнути да у примерима: *Млађи од Миленка с две*, *а старији од мене с четири године* (В. Петровић, Варљиво пролеће, 118) и ... *Нису гласали с двама куглицама* (Народна скупштина 1890, 445) облик предлога није необичнији него у реченицама: *Стојала је упрегнута руска тројка, запрегнута са три ватрена мркова* (П. Тодоровић, Дела I, 213), *Др Дилон који влада са тридесет* језика (XX век књ. 1, стр. 310) и њима сличним. И ако би се из одређене језичке грађе узели примери *с* нашим предлогом у једном и другом облику, — ми не можемо рећи у коме од њих би се нашло да је он у тим положајима фреквентнији. А да о другим случајевима и не говоримо.

Истини за вољу, треба рећи да ни писац цитиране расправе у *Jeziku*, којом настоји утврдити одређена правила када треба писати *са* а када *с* и каже да се осим у случајевима које је он означио не употребљава предлог *с* са са-

могласником *a*, — не спори ни његову употребу у овоме другом облику у било којој међугласовној позицији када то потребе стиха захтевају у поезији. Он штавише, додаје: „и прозни ће га писац (мисли лик *ca*) употребити где му је потребно са стилистичких разлога” (стр. 87). Само к томе треба додати да то нису ограничени случајеви, како се то, чини нам се, жели представити, него је употреба једног или другог лика овога предлога карактеристика стила појединих писаца или стилова појединих културних средина. Ово прво је недавно, управо на овоме месту, сасвим јасно показано на материјалу из језика два врло позната писца из београдске културне средине, од којих један претежно употребљава облик предлога *ca*, и без обзира на то у коме се међугласовном положају он налази, а други претежно облик *c'*. Ми смо такође, и такође у овоме часопису, нешто раније¹ истакли изузетно честу употребу нашег предлога у облику *ci* у стилу једног од свакако најзначајнијих наших књижевника из ове средине. И то смо, и сада држимо, с правом означили као једну од стилских карактеристика ритамске стране језика овога писца, која је врло танана, неухватљива, тако рећи, али несумњива. На томе смо месту указали и на упадљиво већу распрострањеност лика овога предлога с непостојаним *a* у културним центрима на истоку, него код хрватских писаца. Али смо примерима из неколико врло значајних књижевника с те стране показали како и код хрватских писаца често, па гдекад и врло често, срећемо предлог *ca* и у положају испред било којег сугласника, као и испред самогласника (в. примере дате у књ. XIV Нашег језика, стр. 215—216) — и поред тога што се на тој страни од кодификатора језика каткад скретала пажња на исправнију употребу предлога *c* у овоме облику, без непостојаног *a* дакле — у свим осим у означеним случајевима. А ово је у тој културној средини и у овоме и у другим сличним случајевима имало, још колико, утицаја на преовлађивање једне од двеју напоредних језичких особина над другом.

¹ Види Ж. Станојчић, *О двојакном облику предлога у секвенци c/ca + надежни облик* (Наш језик, књ. XV, 257—287).

² Књ. XIV, стр. 215.

По једноставности искључиве употребе с непостојаним *a*, међу свим овим предлозима издваја се предлог *k*; *ka* се, наиме, а не *k* доследно употребљава испред облика речи које почињу овим или њему сличним сугласником, *ka* *кући*, *ka* *камену*, *ka* *Крушевцу*, *ka* *клубу*, *ka* *граду*, *ka* *горњем крају*, *ka* *глави*, *ka* *Гласинцу* итд.

Али је и поводом употребе облика овог предлога потребно рећи како једни схватају да је гласу *k* сродан и глас *x*, па изводе закључак (То смо и ми сами учинили у I књ. првог издања Савременог српскохрватског језика, 143) да се и испред облика (датива) речи које почињу сугласником *x* редовно изговара и пише *ka*: *ka* *храсту*, *ka* *хладу* итд. Међутим, у говорној пракси срећемо се и с примерима употребе датива речи са сугласником *x* на почетку, као у примерима *k* *храстићу*, *k* *Харкову*, *k* *хавелоку* (*Пружи руку k* *хавелоку да га узме*). А то нам говори да у овоме случају није мање обична употреба тога предлога у облику без самогласника *a* на крају, што је разумљиво из два разлога, пре свега, што се у многим срединама где се говори нашим језиком сугласник *x* не изговара, па је сасвим јасно што се онда предлог *k* употребљава у овоме своме облику и што му се обично непостојано *a* не додаје ни када се одговарајућа реч изговори са сугласником *x*. А осим тога, ни сродност сугласника *k* и *x* није тако велика као што је, нпр., сродност сугласника *s* и *z*, јер је сугласник *k* праскави сугласник, а *x* је фрикативно. И то омогућава њихов изговор у непосредном суседству.

Уосталом, ми још од Вука Карацића у правопису не третирамо сличне сугласнике у непосредном суседству када припадају двома речима као када су у истој речи један до другог. У првоме случају пишемо и један и други глас тамо где им је место, а у другоме долази до њихове асимилације, па и до нестајања једног од њих. Ти се процеси тако врше у изговору, па се, с разлогом, у фонетском правопису, њихови резултати преносе и у писану реч. Зато је сасвим разумљиво што код многих наших писаца и у дневној штампи, и на супрот правилима које прописују скоро сви наши језични приручници, поједине предлоге који се употребљавају и у

облику с непостојаним *a* и без њега — срећемо у овом другом облику и испред облика речи које почињу завршном сугласнику предлога сличним гласовима. Само међу примерима које за поједина значења наводимо у својој Синтакси (Савремени српскохрватски језик II, стр. 384—388) налазимо: *Кроз спољне преврате у врховној власти пренашали су и наслеђивали* (Ст. Новаковић, Глас САН XXIV, 7). — *Дубровник је кроз своје поклисаре... умιο побити млетачку дипломатију* (Л. Војновић, Дубровник, 156). — *Ништа не каза о стварима што је дознао кроз својега човјека* (С. Батушић, Аргонаути, 386). — *Кроз слику уметник открива парченце света* (Радна школа 1925, 26, 48). — *Кроз жену и предмете који је окружују гледа у далеки свет својих маштања* (Наша књижевност II, 1946, 16). — *Кроз своје представнике на конгресу говорио је сав организовани пролетаријат* (Архив КПЈ 3, 55). — *Да сахрани младост своју како је сама кроз сузе говорила* (Б. Машић, Директор Прокић, 192). — *Кроз смех лије своје сузе* (В. Јовановић, Из брачног живота, 350). — *Често ми кроз срце пролеће нека туга* (М. Цветић, Тодор од Сталаћа, 116). — *Кроз село се брзо ширио глас* (Б. Ђопић, Изабране приповијетке, 59). — *Приљубљује (се) уз сеновије и новије проблеме* (М. Крлежа, Република 1959, 2—3, 3). — *Те пристану уз супарника му* (Б. Петрановић, Богумили, 119). — *Уз суре камене зидове пјенило се море* (П. Шегедин, Прича. Хрватска проза II, 401). Иако бисмо овде могли исписати нешто већи број примера из исте књиге с предлозима *кроз*, *низ* и *уз* у облику са непостојаним *a* испред гласова сличних завршном сугласнику краћег облика тих предлога, — ми немамо права спорити исправност писања предлога *кроз*, *низ* и *уз* ни у овоме, тј. у облику без непостојаног *a* на крају, тим пре што се томе не противи општи принцип непримењивања закона о асимилацијама и упрошћавању сродних сугласника у међусобном додиру међу речима. И највише што се може констатовати то је напоредна употреба облика ова три предлога у облицима с непостојаним *a* и без њега испред облика (акузатива) речи с којима се употребљава уколико те речи по-

чињу завршном сугласнику тих предлога сродним сугласником. Тачније речено, *a* ће се на крају писати када се изговара, као што не треба да га пише онај што га не употребљава у изговору.

А без обзира на то да ли следећа реч почиње сличним или и самим завршним сугласником предлога *над*, *под* и *пред*, они се пишу само у томе облику (пише се само: *Дође пред дућан*, *Над твоју земљу надвијају се црни облаци*, *Увуче се под таван*, иако се изговара само један детал). И према Његошеву стиху: *Нада мно м је небо затворено* (који се пише како се изговара) — пише се само: *Над тобом је небо затворено* (мада се *д* уопште не чује у изговору). И ова се три предлога са *a* на крају изговарају и пишу редовно испред облика инструментала заменице I. лица *j*., како је то на почетку овог чланка већ казано. А осим у томе случају још једино уз енклитичне облике акузатива свих личних заменица, оне, наравно, такве облике уз које је могућа употреба предлога: *нада те*, *преда ме*, *пода се*, *пода њ*, *преда њ*. То су, како видимо, исти енклитички облици акузатива личних заменица уз које се у облику с непостојаним *a* употребљавају и предлози *кроз*, *низ* и *уз*: *кроза те*, *уза се*, *низа ме*, *кроза њ*, *уза њ*, *низа њ*. Али то ни, једно ни друго, није ни спорно ни непознато, него се констатује и у више познатих приручника српскохрватског језика.

М. Стевановић